

(1992) Vesmír 71 (9) 505-506

(1992) Tvorba T 2 (7) 5

„Prirodzený (životný) svet“ ako biologický problém

Je tomu takmer šesťdesiat rokov, čo Edmund Husserl napísal svoju knihu o kríze európskej vedy. Krízu videl v tom, že európsky racionalizmus „zablúdil“ do objektivizmu, že geometrický a mechanický obraz prírody, skonštruovaný vedou, označil za jediné reality. Tým sa stratil „Lebenswelt“, onen prirodzený svet zmyslu a významu, jedinečný pre každého z nás, v ktorom sme svojou existenciou zakotvení. Z horizontu vedy tým zmizli aj najdôležitejšie a najpálčivejšie otázky, ktoré si človek vo svojej existencii stavia.

Možno namietnuť, že Husserl precenil rolu a význam vedy. Veda je iba jedným z komponentov kultúry, inými jej rovnocennými zložkami sú humanistika a umenie, pre ktoré je „životný svet“ hlavným objektom záujmu. Možno však vzniesť ešte závažnejšiu námietku: „vyprázdňovanie zmyslu“, ktoré započalo geniálnym dielom Galileiho, nie je javom negatívnym. Prinášalo, aspoň dosiaľ, stále rozširovanie kultúrneho sveta a bolo pólom „bezhodnotovosti“ sveta konštruovaného prírodnými vedami. Nebyť tohto rozširovania, boli by filozofia i umenie už iba neplodným a nudným opakovaním obohatých melódii.

Tým, ktorí i dnes obhajujú Husserlovu kritiku vedy, možno vytknúť ešte čosi podstatnejšie: uniklo im, že za šesťdesiat rokov sa veda zmenila. Rast poznania bol tak rýchly, že „najdôležitejšie, najpálčivejšie otázky ľudskej existencie“ sa dnes stávajú výzvou k hľadaniu vedeckých odpovedí.

Snaha plne pochopiť fungovanie ľudskej mysle, ktorá je „konštruktérom“ prirodzeného sveta, jej vlastnými prostriedkami predstavuje evidentný paradox: Úplne popísať komplexný systém prostriedkami samotného systému nie je možné, popisujúci systém musí byť komplexnejší, musí to byť metasystém. Biológia nám otvára cestu k prekonaniu, alebo aspoň obídeniu paradoxu: ľudské myslenie je produktom biologickej evolúcie. Aparát, ktorým človek poznáva svet, sa vyvinul z menej komplikovaných poznávacích aparátov. Systém ľudského poznávania je teda „metasystémom“ voči poznávacím systémom evolučne alebo vývinovo jednoduchším. Myslenie dospelého človeka je výsledkom zložitej ontogenézy. Individuálny vývin psychiky ako by šťastí – podobne ako iné ontogenetické procesy – rekapituloval svoju fylogenézu. Štúdium fylogenézy a ontogenézy poznávania vyčleňuje epistemológiu z filozofie a premieňa ju na biologickú vedu. Človeka môžeme kognitívne „uchopiť“ nie priamo, ale cez evolučné a vývinové extrapolácie. Toto je základný postulát kognitívnej biológie, ktorá považuje všetky organizmy za kognitívne systémy a celú biologickú evolúciu za súvislý proces stále širšieho a presnejšieho poznania sveta. Kultúrna evolúcia je pokračovaním biologickej evolúcie a je aj procesom kontinuálneho rastu poznania.

„Onticitu“ fenoménov sveta určuje ich stabilita v prostredí, v ktorom sa nachádzajú – objekty a systémy existujú do tej miery a potiaľ, pokiaľ ostávajú stabilnými. Funkciou poznávania je zabezpečenie stability, „onticity“ organizmu v premennom prostredí. Ľudský kognitívny aparát je produktom prírodného výberu. Jeho primárnym poslaním bolo a je zabezpečenie stability, prežívania ľudského génového poolu, nie nejaké nezávislé „poznávanie pravdy“. Je to evidentné: keby to bolo ináč, neboli by sme tu a o povahe sveta by nemal kto uvažovať a poznávať ju.

Ľudská psychika a správanie odpovedali relatívne adekvátne prostrediu, v ktorom sa v dávnej minulosti vytvárali prírodným výberom (a v tom zmysle bolo poznávanie, slúžiace prežitiu, zároveň relatívne pravdivé). Nové prostredie, produkt kultúrnej evolúcie, je pôvodnému prostrediu veľmi vzdialené a dáva ľudskej psychike a správaniu neadaptívny, ba i protiadaptívny charakter a znásobuje ich expresívne črty (vyplývajúce z redundancie).

Prírodný výber nás vyformoval tak, aby sme neznášali kognitívny chaos. Hľadáme a nachádzame pravidelnosti a usporiadanosť i tam, kde objektívne nie sú. Je v nás zabudovaná neúprosná potreba vysvetľovať všetko a úplne – mýtotorba je jednou z najkonštantnejších a najšpecifickejších biologických charakteristík druhu *Homo sapiens*. Zvláštnosti posledných fáz našej biologickej evolúcie sú príčinou toho, že sme bojzlivé, vystrašené živočích – analýza strachu a úzkosti je dôležitým predpokladom pre pochopenie povahy kultúry (čo zahrňuje i pochopenie našej agresivity a krutosti). Zo všetkých živočíchov sme najcitlivejší na bolesť a sme najvytrvavejšími vyhľadávачmi slasti. Základnú racionálnosť nášho konania určujú naše emócie, nie rozum; ten je naďalej predovšetkým iba výkonným orgánom našich emócií. Rozum pritom všetko prevádza do motorických aktov a abstraktných pojmov. I obyčajnú hormonálnu nerovnováhu dokáže transformovať do metafyzických konceptov. Čím je však silnejšia emocionálna zaangažovanosť, tým evidentnejšie a pravdivejšie sa nám javia výpovede nášho rozumu. Boli sme navyše selektovaní k tomu, aby nám rozum vnucoval falošné ilúzie o pravých motívoch nášho konania.

Individuálny vývin psychiky je epigenézou, určenou našimi génmi interagujúcimi s prostredím. Myslenie je formované mechanizmom pozitívnych a negatívnych spevnení, presne tak, ako je formované správanie – veď vo svojej podstate je ľudské myslenie možno iba zabstraktnenou motorikou. Ontogenéza psychiky má dve rozhodujúce periódy: ranné detstvo a pubertu. Traumy z detstva, najmä z predverbálnej fázy vývinu, natrvalo a nezmeniteľne poznačujú emocionálny (a tým aj racionálny) skelet osobnosti, neskoršia racionalizácia (siahajúca až do podoby univerzálnych filozofických systémov) je iba márnym pokusom o ich opravu. Jedinečnosť génovej výbavy, spolu s jedinečnosťou kontingencie operantného podmieňovania, určujú jedinečnosť vnímania, prežívania, hodnotenia sveta každým individuum. Takto vypracovaný dynamický stereotyp predstavuje „prirodený svet“ jednotlivca a obmedzuje možnosti jeho komunikovania alebo spoluprežívania s iným jedincom.

Kognitívna biológia má etické implikácie: rast poznania, univerzálny evolučný proces, spočíva v zmenšovaní nevedomosti, blúdenia, predsudkov. Odhaľuje usporiadanosť vo svete a vnáša doň nový poriadok. Zmenšuje neistotu a nepresnosť, pomáha odstraňovať nebezpečné ilúzie (aj keď ony samé sú produktmi evolúcie), ktoré má človek o sebe a o svojich možnostiach. Všetko, čo sa stavia proti univerzálnnej tendencii rastu poznania, je preto aberáciou, evolučnou i mravnou. Je to protiprírodné a protiprirodzené. Spochybňovanie vedy, hlavného nástroja evolučného poznávania, a to v mene „prirodeného sveta“, je dnes v skutočnosti ohrozaním „onticity“, pravdepodobnosti prežitia práve oného „prirodeného sveta“, na obranu ktorého sa stavia.

Veda nepotrebuje obmedzenie či dokonca odsúdenie, ale presun priorít. Prírodné vedy nahromadili obrovský materiál, ktorý by mal slúžiť humanitným a sociálnym vedám na to, aby na konci dvadsiateho storočia konečne opustili svoje aristotelovské predvedecké štádium. Aby nastúpili na onú jedinú cestu, ktorou v biologickej i kultúrnej evolúcii rastie poznanie: cestu empirie a experimentu, cestu pokusov a omylov.

„Dvadsiate prvé storočie bude storočím humanitných vied, alebo nebude“ (Claude Lévi-Strauss).